

יד
מהרי"ץ

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

השיעור נמסר
במוצאי שבת-קודש

בא
שבט התשפ"ה בשל"ו
בבית המדרש פעולת צדיק
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

מקור דברי הרמב"ם בהלכות תשובה [פרק ח' הל"ו] בעניין 'הערבים הטפשים השטופים וכו', ומ"ש מהרי"ץ בע"ח [בפיוט אשר בגלל אבות וכו'] לגבי המלים 'טפשו כולם בני ישמעאל', כי ט' קבין טפשות נטלו הישמעאלים.

על פי האמור לעיל, מלתא דבדיחותא, כי אי אפשר להכשיר את הס"ת על פי תשובת תינוק ערבי, מפני שהערבים הם טפשים.

מקור הדין שצריך תינוק שהוא 'לא חכים ולא טפש', בירור הגירסא 'חכים' בכא"ף רפויה, ונפקא מינה מכך.

בעניין תרגום הפסוק בפרשתנו [בא], 'כי אמרו כולנו מתים'.

המשך בעניין אמונת הישמעאלים, 'אללה אכבר', כי אמונתם היא להם לרועין.

המשך בעניין הכשרת ס"ת ע"י שאלת תינוק דלא חכים ולא טפש, ולגבי חי"ת העשויה בשתי זיינין וחטוטרט שאינה נוגעת. ובירור הכלל, כאשר מרן הש"ע העלה דין בלשון 'יש מי שאומר', אף שבבית יוסף לא הביא שום חולק עליו.

המשך התשובות למכתבו של הרה"ג יהודה עדס שליט"א, לגבי 'כתר בן אשר'.

הודעה בדבר מעמד הכתרת רבני בית הוראה 'פעולת צדיק' חדשים במוצש"ק הבא.

כל הזכויות שמורות למרן שליט"א

השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחבורות "שערי יצחק" – 774

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.

השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א,

וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא

כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

בשם רחמן.

שיעור מוצש"ק בא – כי אני הכבדתי [עיינן בשיעור מוצש"ק בא התשע"ח בשכ"ט, מדוע שינו אבותינו והעדיפו לקרוא את שם הפרשה 'בא', ולא 'כי אני הכבדתי' כפי שהיה נהוג בעבר. העורך].

השיעור מוקדש להצלחת החתן רבי אבישלום מהצרי הי"ו, בן ידידנו היקר הרב אריאל מהצרי הי"ו, מעיר עמנואל ת"ו, לרגל נישואיו עב"ג נועה תחי', בת ידידנו היקר הרב ניר טיירי הי"ו – מנכ"ל פעו"צ. יה"ר שיזכו לבנות בית נאמן כשר וטהור בישראל, ולראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות, אכ"ר.

ב"ה שניהם ידידים ותיקים. אני עדיין זוכר את החופה וקידושין שעשינו לרב ניר. הוא אחד מהראשונים. בעבור שהתנדב אבי החתן למוסדות יד מהרי"ץ. ב"ה שיתקיים תחת אבותיך יהיו בניך, ממשיכים את השושלת, את השרשרת. כן ירבה וכן יפרוץ.

כמו כן השיעור מוקדש להצלחת חתן הברמצוה הבחור משה לוי הי"ו, בן ידידנו הרה"ג מאיר ליאור לוי הי"ו, מח"ס אור ההלכה, מירושלם עיקות". הוא רב פעלים בהפצת המסורת, להמחיש את הדברים בתמונות באופן מעשי, זאת ברכה גדולה בקרב הארץ. כן ירבה וכן יפרוץ. יה"ר שיזכה לגדול ולעלות בתורה ויראת שמים, וללכת בדרכי אבותינו ורבותינו נע"ג, אכ"ר. בעבור שהתנדב אביו למוסדות יד מהרי"ץ.

כמו"כ השיעור מוקדש ע"י הנדיב היקר רבי יעקב בן אדמון ידיד הי"ו, מארצות הברית, להצלחתו ולהצלחת נות ביתו וכל בני משפחתו. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ. וכמו כן השיעור מוקדש ע"י הנדיב היקר רבי אברהם בן נסים הי"ו, מארצות הברית, להצלחתו ולהצלחת נות ביתו וכל בני משפחתו. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ. כמו כן השיעור מוקדש ע"י הנדיב היקר רבי יעקב בן עזרא גינדי הי"ו, מארצות הברית, להצלחתו שיזכה הוא ובני משפחתו לכל מילי דמיטב בעו"ה, בעבור שהתנדב לכולל נתיבות מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

מקור דברי הרמב"ם בהלכות תשובה [פרק ח' הל"ו] בעניין 'הערכים הטפשים השטופים וכו', ומ"ש מהרי"ץ בע"ח [בפיוט אשר בגלל אבות וכו'] לגבי המלים 'טפשו כולם בני ישמעאל', כי ט' קבין טפשות נטלו הישמעאלים.

בעזרת השי"ת, נפתח במלתא דבדיחותא. על דרך שמצינו בגמ' שבת (ועוד כמה מקומות). רבינו הרמב"ם בהלכות תשובה [פרק ח' הלכה ו'], מדבר בעניין השכר הצפון לצדיקים, לחיי העולם הבא. זהו פרק מיוחד, שהוא כותב על כך. לפני כן [בהלכה ב'] הוא מסביר, כי זהו אינו שכר גשמי,

אלא כך אמרו חכמים הראשונים, העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש, אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן, ונהנין מזיו השכינה. הרי נתברר לך, שאין שם גוף, לפי שאין שם אכילה ושתיה וכו'.

ובהלכה ו', הרמב"ם כותב כך, שמא תקל בעיניך טובה זו, ותדמה שאין שכר המצוות והוויית האדם שלם בדרכי האמת, אלא להיותו אוכל ושותה מאכלות טובות, ובוכל צורות נאות, ולובש בגדי שש ורקמה, ושוכן באהלי שן, ומשתמש בכלי כסף וזהב, ודברים הדומין לאלו, כמו שמדמין אלו הערביים הטיפשים האווילים השטופים בזימה. [עיינן בשיעור מוצש"ק חיי שרה התשע"ו, בשלח התשפ"א, בא התשפ"ד].

אבל החכמים ובעלי דעה ידעו, שכל הדברים האלו, דברי הבאי והבל הם, ואין בהם תועלת. מי שיש לו שכל, מבין כי כל התענוגות הגשמיים הללו, הם שטיות.

ואינה טובה גדולה אצלנו בעולם הזה, אלא מפני שאנו בעלי גוף וגויה – לכן אנחנו חושבים שזהו התענוג – וכל הדברים האלו צרכי הגוף הם. ואין הנפש מתאוה להם ומחמדתן, אלא מפני צורך הגוף. ובזמן שאין שם גוף – כאשר ישנה רק נשמה – נמצאו כל הדברים האלו בטלים.

אלא התענוגות שם, הם רוחניים. ובבחינת עין לא ראתה אלהים זולתך, יעשה למחפה לו [ישעיהו ס"ד, ג']. אלו דברים, אשר אי אפשר לתארם.

לכאורה, הרמב"ם כותב זאת מעצמו. אבל, כמעט לכל מלה והגדרה של-רמב"ם, ישנו מקור בספרי רבותינו.

חז"ל אומרים, עשרה מיני טפשות ירדו בעולם. תשעה נטלו בני ישמעאל [עיינן לקמן].

מהרי"ץ זיע"א מביא זאת בשמחת תורה [עין חיים ח"ב דף פ"ז ע"א], בפיוט אשר בגלל וכו', לגבי המלים, חרדה לבשו כל בני עשו, כי משעיר י"י זרח, וזה לשונו, כלומר, חרדה ופחד נפל עליהם כשבא השי"ת ליתן להם תורה, כדכתיב [דברים ל"ג, ב'] וַיִּזְרַח מִשְׁעִיר לְמוֹ, וכתוב [חבקוק ג', ג'] אֱלֹהֵי מִתְיָמֵן יְבוֹא וכו', ולא רצו לקבלה, כדאיתה במדרשים ובתלמוד, וגם בזוהר בלק דף קצ"ב.

שערי יצחק – השיעור השבועי

ובזה יובן המובא בגמ' קידושין [דף מ"ט ע"ב], עשרה קבים זנות ירדו לעולם. תשעה נטלה ערביא, ואחד כל העולם כולו.

'ערביא', זאת ארץ ערב. בעיקר מתכוונים על הסעודים [ערב הסעודית], כי זהו המרכז שלהם. הם הנקראים 'ערביא', בלשון חז"ל. כתוב לגבי הפסוק [בראשית י"ז, כ'] שָׁנִים עָשָׂר נְשִׂאִים יוֹלִיד, כי המדובר בהם. והיתר, הם ההמשך וההתפשטות שלהם. ההתחלה שלהם, היתה שם.

כך גם לגבי ארץ מדין. כמה ספרים כתבו כי העיר 'מדינה', זאת 'מדין' הכתובה בתורה.

ואילו במדרש [אסת"ר שם] הובא, עשרה חלקים של טפשות בעולם. תשעה בישמעאלים, ואחד בכל העולם. וזה היות זנות בישמעאלים, נובע מטפשות.

וכן מצינו הקשר של ישמעאל עם חמור, הובא בילקוט ראובני [במדבר פ' בלק, וכן הובא בגאון חחיד"א], שישמעאל בא על חמותו ועל זכרים.

ישנה גירסא, 'בא על חמורתו'. כגון במדרש תלפיות וכו'.

לכן בא בגלגול חמור(ת)ה, שקודם ניתקן בגלגול באתונו של בלעם, שמתה באותו מעשה של מלאך שאמרו חז"ל 'ואותה החייתני'. ואחר כך חזר בגלגול חמור(ת)ה של ר' פינחס בן יאיר. ידוע כי חמורו של רבי פינחס בן יאיר לא רצה לאכול טבלים, למרות שניקו זאת מהאבנים, כמבואר בגמ' במסכת חולין [דף ז' ע"א].

שניצוץ ר' פינחס היה אברהם, וחמורו היה ישמעאל שבא לתקן נפש ישמעאל. והיות והישמעאלים גנבים, לכן גנבו החמור. זהו השורש שלהם, לסטים.

ועוד כתב [בראשית פ' וישלח], 'אברהם' בגימטריא 'חמור'. [היינו חמור חסר וא"ו, שכן הוא בכמה מקומות במקרא. אי נמי מלא וא"ו, וכמו שהוא ברוב המקומות במקרא, אלא שלעניין גימטריא הוא"ו אינה נחשבת, לפי שאינה חלק מן המלה אלא להוראת חולם, וכדאשכחן בכמה דוכתי. איתמר]. וכנגדו יש בקליפה חמור מזיק, שהוא ישמעאל. לכן נגנב חמורו של ר' פינחס בן יאיר, לתקן נפש ישמעאל שיש בה גנבים, כי ר'

לגבי בני עשיו כתוב – [זאת האות ח"ת שבפיוט] – 'חרדה לבשו'.

ובאות ט"ת [שבפיוט] כתוב, טפשו כולם בני ישמעאל, כי מפארן י"י הופיע. לגבי הישמעאלים, כתוב בלשון 'טפשו'.

מסביר מהרי"ץ בזה"ל, הוא מלשון טַפֵּשׁ פְּחֻלָּב לָבָם [תהלים קי"ט, ע']. ור"ל השמינו לבם בני ישמעאל, ולא רצו לקבל תורה כשהופיע ה' מהר פארן ופתח להם שיקבלו את התורה ולא רצו, אמרו מה כתיב בה, א"ל לא תגנוב וכו'. כדאיתה במדרש.

ונקט לומר טפשו כולם וכו', לרמוז – 'על הדרך' – מאמרם ז"ל בילקוט, עשרה מיני טפשות ירדו לעולם, תשעה נטלו (עכו"ם) [גויים], ואחד לכל העולם וכו'.

*

גם לגבי מה שהרמב"ם כתב, כי הם 'שטופים בזמה', ישנו לכך מקור במדרש.

בספר בעלי החיים בחז"ל [פרק שני, דף 116], אסף את המקורות לעניין דלעיל, ואביא זאת ממנו. וז"ל, הובא על ישמעאל שנקרא 'פרא אדם' [לך לך פט"ז י"ב], ביאר בתרגום יהונתן 'פרא אדם' – דומה לחמור הַפֵּר בין בני אדם. וכן כתב הרד"ל – זהו מהר"ר דוד לוריא – על המובא במדרש [אסת"ר א' י"ז] עשרה חלקים טפשות ירדו בעולם, תשעה בישמעאלים ואחד בכל העולם.

העניין הזה מובא בכמה מקומות. הוא מביא זאת בשם מדרש אסתר רבה, אבל הדבר מובא גם באבות דרבי נתן, ריש פרק כ"ח.

וביאר – הרד"ל – כמו שניבא המלאך להגר, והוא יהיה 'פרא', חמור הבר. חסר-תרבות ושכל.

והטעם שישמעאל נחשב לטפש כחמור, הובא בפרי צדיק [שמות זכור י"א], וקליפת ישמעאל היא התאוה והמדות הרעות, ועל זה מרמוז חמור. שכן כתוב במצרים, 'אשר בשר חמורים בשרם', כי היו שטופי זימה, וישמעאל בן שפחה מצרית, ועל כן נמשל לחמור. וכן כל בעל תאוה, עושה מעשה שטות, והובא על אתונו של בלעם שזו הטפשה (שבבהמה) [שבבהמות]. וכן בגמ' בבא בתרא ברש"י, שוטה כחמור.

פינחס ניצוץ אברהם אבינו היה, ממילא חמור בימין היה וכו', וזה סוד אתון בלעם.

ומעשיו הרעים של ישמעאל, בא בגלל אמו הגר, כמובא בכלי יקר [בראשית כ"א, י'] כי ראתה שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם, מצחק בגילוי עריות. מצד שהיה בן הגר המצרית, הולידה בדומה לה, כי כל המצריים שטופי זימה שכתוב [יחזקאל כ"ג, כ'] וְזָרְמַת סוּסִים וְרָמְתָם, ותולדותיהן כיוצא בהם.

וזהו שהדגישה התורה על ישמעאל הכי [בראשית כ"ה, י"ב] 'אשר ילדה הגר המצרית', כלומר אין זה בנו הנקרא על שם זרעו, אלא בן שפחה, כמובא ברשב"ם. ושרה אמרה גֵרֶשׁ (את בן הגר המצרית) [הָאֵמָה הַזֹּאת וְאֵת בְּנָהּ], ולא אמרה את ישמעאל, כי היה דומה לאמו המצרית והכשפנית, אף על פי שילדתו לאברהם, כמובא בצרור המור.

לעומת זה, יצחק יתייחס לאברהם אביו, כמובא באור החיים הק' [תחילת תולדות] 'אלה תולדות יצחק בן אברהם'. כיצד היה בנו? 'אברהם הוליד את יצחק'. כלומר, זה הוא עיקר תולדתו של אברהם.

*

המדרש דלעיל, כי ט' קבים טפשות נטלו בעולם, העלוהו גם חכמי תימן הראשונים, כגון רבינו נתנאל בן ישעיה, באור האפילה [פרשת לך לך, דף ח"פ]. ורבינו סעדיה בן דוד, במדרש הביאור [חיי שרה דף קל"ז].

ובספר המוסר [מחברת מ"ד], שחיבר מה"ר יחיא צ'אהרי ב"ר סעדיה, כתב בחרוזים בזה"ל, לא נמצא כאנשי תימן סכלים – כוונתו כמובן לאומות העולם. הוא הסתובב בכמה ארצות כידוע, ולכן יכל לכתוב כך – לקחו תשעה חלקים היתולים, כְּסוּ פְּנֵיהֶם חֲרוּלִים, הכל הבלים, כולם נבלים וכו' עכ"ל. הוא מדבר על לפני כחמש מאות שנה, בדורות ההם. ואף לגבי הדור שלנו האחרון, כתב הר"ר יוסף שמן בקונטרסו 'חיי התימנים', כי הקב"ה העניש אותנו, שם אותנו בין אומה, טפשים שבטפשים. אין מה לדבר איתם, כי אינם מבינים בין ימינם לשמאלם. וזה בעוונותינו הרבים.

שאלה מהקהל: 'זרמת סוסים זרמתם' זה נאמר גם על כל הגויים.

תשובת מרן שליט"א: בעיקר – מה שכתוב שם בנביא – זה על מצרים. בסוף פסוק הקודם לזה נז' בהדיא ארץ מצרים. אמנם מהגמ' בברכות [דף כה: ודף כת.] מתבאר לגבי 'אשר בשר חמורים בשרם', הכתוב לפני 'זרמת סוסים זרמתם', שזה לאו דוקא המצרים. אך עיין ביבמות צח. ושאר מקומות.

על פי האמור לעיל, מלתא דבדיחותא, כי אי אפשר להכשיר את הס"ת על פי תשובת תינוק ערבי, מפני שהערבים הם טפשים.

מה אני אומר, מלתא דבדיחותא?

דיברנו בס"ד [בשיעור הקודם] לגבי מ"ש בספר אחת שאלתי, הובא באוצר הפרשה, לגבי התינוק הערבי שהביאו אותו כדי שיקרא את האות בס"ת, האם אפשר לסמוך עליו? הוא כתב כי אי אפשר לסמוך עליו, מכיון שהוא גוי. ותמהנו על דבריו.

ברם, אפשר לומר כוותיה, ולא מטעמיה. הרי צריך שהתינוק יהיה, לא חכם ולא טפש. והם הרי טפשים...

מצד זה, אי אפשר. כי צריך תינוק שהוא לא טפש, והם הרי טפשים. אם הגדולים שלהם טפשים, אז מה הקטנים?

אבל אם כן, תהיה נפקא מינה לגבי ילד שאינו ערבי. כי כפי שאמרנו לעיל, לגבי בני עשיו לא כתוב שהם טפשים. וה"ה לשאר אומות, או עכ"פ רובן.

שאלה מהקהל: וכי לומדים הלכה מן האגדה? תשובת מרן שליט"א: הרמב"ם פסק זאת להלכה, שהם טפשים. רק אמרנו, מהו מקורו של הרמב"ם.

ומי כמו הרמב"ם שידוע זאת. מספרים כי מלך מצרים, ראה את הרמב"ם בחג הסוכות, חוזר לביתו מהתפילה עם הלולב וכו'. אמר לו המלך, לא חשבתני שחכם גדול כמוך, יתעסק עם כאלו 'דברים בטלים'. ענה לו הרמב"ם, טפש מי שזורק אבנים על האבן השחורה שם במכה. שם זהו מקום של עבודה זרה. ואכמ"ל.

[רש"י במנחות שם פירש, לא טפש. שאם טפש, אינו יודע לקרות אלא אות שלימה ע"כ. ומשמע דר"ל שאין לסמוך עליו לפסול את האות אם יאמר שאין כאן שום אות מפני שאינו מכיר אות

שערי יצחק – השיעור השבועי

במיני הנבראים השפלים, אלא במין האדם לבדו. למה כתוב, 'זהנחש היה ערום'? תכתוב, היה 'חכם'? אבל, לא. וכי נגיד 'חכמה', על בעלי חיים? ועוד, כי לא מחכמה, העביר הנבראים על מצות בוראם ע"כ.

אבל עכשיו נשתכחה גירסא זו, ומתרגמים חכים, כגירסת הדפוסים. אבל לא כמו שניקדו [הדפוסים] 'חכים', אלא על משקל הגירסא הראשונה 'ערים', כי רישומו אינו מתבטל, ופוסחים על ב' הסעיפים.

הוא ראה, כי בנוסחאות הישנות שלנו כתוב 'ערים' – כך הוא אומר, בכל אופן בספרים שהגיעו אליו – ובדפוסים כתוב 'חכים', א"כ נשתנתה בדורות האחרונים הגירסא. מצד אחד, נשאר המשקל 'ערים', אבל לא הלכו לפי הדפוסים לגמרי, שיגידו כמותם 'חכים'. אבל לענ"ד עדיין צריך לבדוק זאת, האם אין גירסא כזאת.

עכ"פ לפי המובן, ישנו הבדל בין ערום, לבין חכם. ערום, זה בעל תחבולות. זה לא רק פקח. אלא ערמומי. א"כ לפי המסורת – אם ישנו לכך בסיס – זהו מובן של אדם שהוא מחוכם ביותר. ממילא, אם הגירסא היא, תינוק דלא חכים ולא טפש, אזי ישנו הבדל גדול. כי ילד חכם, הוא כן טוב, אפשר לשאול אותו, העיקר שלא יהיה טפש. אבל לא אחד שהוא מחוכם מאד, כי אז הוא יוכל לקרוא את האות הזאת לפי רוב חריפותו. לא ניתן לסמוך עליו. משא"כ חכם ממש, אפשר לסמוך. אם הגירסא הזאת נכונה. אם לא טעיתי. לפי זכרוני. כי שגור לי ככה בפה, ואני יודע שאחרים לא קוראים כך.

שאלה מהקהל: מה אומר התרגום, לגבי המלים נְעַרְמוּ מִים [שמות ט"ו, ח']?

תשובת מרן שליט"א: חֲכִימוּ מֵיָא. יפה. נכון. גם שם, המים התחכמו. נערמו לפי זה הוא מלשון עֲרָמָה. ולפי הפשט הוא מלשון עֲרָמָה, ועי' רש"י שם.

אולי מכך באה הגירסא 'חכים', משם למדו זאת. גם תרגום הפסוק בפרשת האזינו, עִם נָבֵל וְלֹא חָכֵם [דברים ל"ב, ו'], עֲמָא דְקָבִילוּ אוֹרֵיתָא וְלֹא חֲכִימוּ. הערה מהקהל: שם זה בני אדם.

שאינה שלימה. ולפי זה אם אירע שהביאו תינוק טפש והכיר את האות, אפשר לסמוך עליו להכשירה. וחיפשתי קצת, ומצאתי שנאמרו כמה פירושים בכוונת רש"י בזה, ואכמ"ל. גם מלשון הפוסקים שכתבו דטפש היינו שאינו יודע לקרות האותיות, משמע שאם הוא יודע לקרותן, סומכים עליו אף אם הוא טפש בשאר עניינים. ונמצא לפי כל זה, שאין זה עניין לטפשות הישמעאלים. איתמר].

מקור הדין שצריך תינוק שהוא 'לא חכים ולא טפש', בירור הגירסא 'חכים' בכא"ף רפויה, ונפקא מינה מכך.

לגבי העניין הזה, שצריך תינוק שהוא 'לא חכם ולא טפש', מקור הדין הוא במסכת מנחות [דף כ"ט ריש ע"ב]. הדבר מובא בשורה אחת בגמרא.

מובא שם כך, אגרא חמוה דר' אבא, איפסיקא ליה כרעא דה"י ד'העם' – בתפילין – בניקבא [פ"י על ידי שהרגל ניקבה]. אתא לקמיה דר' אבא. א"ל, אם משתייר בו כשיעור אות קטנה, כשר. ואם לאו, פסול.

ראמי בר תמרי, דהוא חמוה דרמי בר דיקולי, איפסיקא ליה כרעא דוי"ו דויהרג' בניקבא. היה נקב באמצע האות, והיה נראה כמו יו"ד.

אתא לקמיה דרבי זירא. א"ל, זיל אייתי יְנוּקָא, דלא חכים ולא טפש. אי קרי ליה ויְהָרַג, כשר. אי לא, ויְהָרַג הוא, ופסול.

*

אם אינני טועה, אבא מארי זצ"ל לא היה קורא 'לא חכים ולא טפש', חי"ת פתח וכא"ף דגושה, אלא לא 'חכים' ולא טפש, חי"ת שואפתח, וכא"ף רפויה. ואם כן, זהו חידוש גדול. לא הספקתי בעת לעיין ולבדוק.

ישנו הבדל, בין 'חכים' לבין 'חכים'. חכים זה חכם, כגון בתרגום הפסוק פִּי בֶן זְקֵנִים הוא לו [בראשית ל"ז, ג'] הוא, אָרִי בַר חֲכִים הוא לִיה. אולם בפסוק וְהִנְחֹשׁ הָיָה עָרוֹם [בראשית ג', א'], התרגום הוא וְחִוּיָא הָוָה חֲכִים. כך הגירסא שלנו בתרגום.

אם כי הדבר אינו מוצא חן בעיני מהרי"ק, בעל מרפא לשון, הוא טוען שזה לא נכון, וז"ל, 'זהנחש היה ערום'. הוה ערים. כך הוא בכל הישנות. וכ"כ היא"ר ז"ל, ונתן בה טעם, שאין נופל לשון חכמה,

תגובת מרן שליט"א: אכן. אבל ר"ל כי המושג – המשקל 'חכימו', אולי העבירו אותו משם. צריכים לבדוק, שמא ישנה שיטה כזאת בראשונים, כי אין המדובר על תינוק סתם חכם, אלא על תינוק בעל תחבולות. אם ישנה דעה כזאת, אזי יש לכך לכאורה בסיס גם במסורת הקריאה שלנו. של אאמור'ר זצ"ל. אבל הכל צריך עיון גדול.

שאלה מהקהל: בשו"ת אור הנר [חלק א' סימן ז' אות א', דף כ"ב], כתובה השאלה הזאת. תשובת מרן שליט"א: לא זכרתי. שאלתי אותו על כך? ומה הוא ענה?

תגובה מהקהל: אין את התשובה.

תשובת מרן שליט"א: לא זכינו לתשובה. טוב שהזכרת לי. [המדובר הוא על בני הרה"ג שאול שליט"א, עורך ספר אור הנר הנו"ל, בתוספת הערותיו וכו']. מה היתה השאלה?

תשובה מהקהל: איך לגרוס? חכים או ערים.

תגובת מרן שליט"א: טוב, אם כך, אז הזיכרון שלי לא איכזב אותי. אם כבר כתבתי זאת לפני כשלושים שנה.

שאלה מהקהל: אבל הרמב"ם בפרק א' הלכה י"ט נקט תינוק שאינו לא חכם ולא סכל, גם מרן בשלחן ערוך אורח חיים סימן ל"ב סעיף ט"ז נקט לא חכם ולא טפש, וכן נקטו רבים מן הפוסקים, ומוכח דפשיטא להו כגירסא המקובלת. וכן משמע מלשון רש"י במנחות שם, דלא חכים. דאי חכים, מבין שמחרף הוא לומר ייהרג כלפי מעלה, ואומר ויהרג ע"כ, שהרי לזה סגי בחכם.

תשובת מרן שליט"א: אמת נכון הדבר. ולכן דייקתי ואמרתי מקודם 'אם ישנה גירסא כזאת'. צריך לחפש ולפשפש. טאכן מרש"י אפשר להבין בהיפך, שזאת חכמה יתירה להבין שאת זה ייהרג הוי חירוף, ולכן הוא עונה שזו וא"ו.

אבל בס"ד גם לעת עתה מצאתי און לי מדברי הר"מ המאירי בקרית ספר [ח"ב מאמר שני חלק שני דף ס"ח], שם הוא נוקט בנדוננו חכם ביותר, וז"ל, ניקב באמצע הרגל, עד שנפסק הרגל צדו העליון מן התחתון, ותיקון זה תלוי כשיהא הנקב דק כ"כ, שאין ההפסק מונע הקריאה המתוקנת לתינוק בינוני. שאם הוא חכם ביותר, אף בהפסד צורת האות קוראו כתקנו. ואם טפש, אף בהפסק

דק שבדקים אינו קוראו כתקנו, שרוח קמעא שוברתו והפסד מועט מבלבלו. אבל כל שתינוק בינוני קוראו כתקנו, אין כאן הפסד צורת אות ע"כ.

בעניין תרגום הפסוק בפרשתנו [בא], 'כי אמרו כולנו מתים'.

אם כבר אנחנו מדברים לגבי גירסאות בתרגום, נוסיף לגבי מה שקראנו בפרשתנו את הפסוק, ותיחזק מצרים על העם, למהר לשלחם מן הארץ, כי אמרו כלנו מתים [שמות י"ב, ל"ג]. התרגום הוא, ארי אמרו פולגא מיתין.

נדמה לי שישנן קהילות או עכ"פ קהילה אחת – חושבני מדרום תימן – שהם גורסים, ארי אמרו 'כל מצראי' מיתין. דהיינו, בכדי 'לכנות'. שלא יהיה 'כולנא' ח"ו, אלא 'כל המצרים'. כמדומני ששמעתי זאת ממישהו בהיותי בעיר רחובות ת"ו, לפני שנה-שנתיים. תבדקו שם באיזור, אם ישנו מישהו שקורא כך. שמעתי זאת, אין לי ספק בכך, וכמדומני על הפסוק הזה.

בכל אופן, מה שהתברר כעת הוא, שהדבר אינו המצאה חדשה. מצאו זאת בכת"י ישנים בזה"ל, 'בציבור מתרגמים כל מצראי מיתין'. כך בספרים ישנים. הדבר מובא במהדורת מקראות גדולות המבואר עוז והדר, הם מציינים זאת בהערות שבסוף.

הרב מיכאל פוזן שליט"א שלח אלי השבוע מכתב בעניין זה, ע"כ אם תוכלו לבדוק מי הם הגורסים כך, ואם יש עוד פיסוקים כגון דא.

המשך בעניין אמונת הישמעאלים, אללה אכבר, כי אמונתם היא להם לרועץ.

כפי שאמרנו [בשיעור הקודם], אמונת הישמעאלים היא להם לרועץ.

ועיקר הסגנון מה שהם אומרים, אללה אכבר, גם דבר זה גנוב בעצם מאיתנו. ישנו פסוק כזה בספר איוב [ל"ו, ה'], הן אל פביר, ולא ימאס. 'אל כביר', לפי הפשט היינו, 'אל גדול'. כך זה המובן לפי התרגום [שם], ובתפסיר רס"ג, ובמצודת דוד. אבל חכמינו דורשים מכאן [ברכות דף ח' ע"א], לגבי חשיבות תפילת רבים, כי הקב"ה אינו מואס בתפילת רבים. לפי זה, הפיסוק הוא, 'הן אל, כביר

יהודי אינו בקי בצורת אותיות הספר תורה, מכל מקום, הדבר חקוק בנשמתו מאביו ואבותיו, כי לכל יהודי יש חוש מיוחד לגבי האותיות הקדושות הללו שבהם נבראו שמים וארץ. וכמו שמצינו במסכת נדה [דף מ"ה:], "מתוך שהתינוק מצוי בבית רבו, נכנסת בו ערמומיות וחכמה".

אבל הדבר לא רק יתכן, אלא זהו דבר ברור. כך כתוב מפורש בספרי הפוסקים, כמובא בבית יוסף. זאת בעצם תשובת מהרי"ל, והב"י הביא זאת בסימן ל"ו. אקרא זאת מן המקור, בתשובת מהרי"ל [סימן קל"ז] וז"ל, על ענייני תפילין, אם חוטרא דחי"ת מלעיל אינם נוגעים זה לזה – הרי עושים חי"ת עם חטוטרות, דהיינו חוץ מהראש עושים כעין גג גבוה למעלה, א"כ מה הדין כאשר זה לא נוגע – אך מכל מקום אין ניכר להדיא פרידתם, אם אפשר לתקנם אחרי כתיבתם – מובן למעיין שהמדובר זהו דוקא בתפילין (או מזוזה) כמו שהקדים, משום דבעינן בהו כסדרן – אחרי שאין הדבר ההוא מתיקון סופרים כמו א' וע' וכיוצא בזה, ואם נחזיהו לר' וד' הוא חלופי אותיות. וכבר הראינו לתינוק חכם, וקורא כב' זיינין, ואין התינוקות מורגלים באלו, דאפילו המוכשר כתקנו קורין לו ב' זיינין.

מזן בבית יוסף, ג"כ הביא זאת, בסימן ל"ו, בשם מצאתי כתוב.

קצת לא מובן לי, למה מהרי"ל כתב, 'הראנו לתינוק חכם? הרי אדרבה, צריך תינוק שהוא לא חכם. אינני יודע, מדוע הוא כתב כך? גם הב"י הביא זאת, ולא העיר כלום. הב"י מביא זאת [בסימן ל"ז] בזה"ל, מצאתי כתוב, אם חוטרא דחי"ת וכו'. הגיע לידו הספר הזה, אלא שהוא לא כותב שם מיהו המחבר. במקומות אחרים הוא מזכירו בשם 'תשובה אשכנזית'.

שאלה מהקהל: אולי 'חכם' היינו, שמכיר את האות חי"ת.

תשובת מרן שליט"א: אבל הוא כותב ההיפך, שהתינוקות לא מורגלים באלו, דהיינו שהוא לא מכיר. אפילו תינוק שהוא חכם, הוא לא רגיל בס"ת, כי הוא קורא בספרים הרגילים.

שאלה מהקהל: אולי זאת התשובה, כי אפילו שהוא חכם הוא לא מכיר. זהו החידוש.

ולא ימאס'. ברם, זהו דרש. הדבר איננו כפי הטעמים. זה לא הפשט. אלא הפשטות היא כדלעיל.

בכל אופן, הביטוי שלהם בלמ"ד זו, אין ביטוי כזה בלשון הקודש, 'אללה'. זאת איננה כמו שאר למ"ד דגושה, ל, אלא עושים פה הדגשה משונה ביותר.

צריכים לדעת, שהדבר אינו לחנם. כי סתם אות דגושה בדקדוק, פירושו שזה כמו אות כפולה. למשל, כאשר אומרים [בתפילת שמו"ע, בחתימת ברכת על הצדיקים] 'נשענו', או 'נשענו' [עיינין שיעור מוצש"ק קרח התשע"ט], הדגש בא להגיד שזה כפול, 'נשענו'. זה כביכול כפול. כאשר מצמידים זאת ביחד, זה דגש חזק. כמו כן למשל 'הפית', זה כמו 'הפית'. ביחד, זהו דגש חזק.

בנדון דידן, שהערבים מבטאים זאת כך – זה לא רק דגוש, אלא הרבה יותר – ורבי סעדיה גאון כותב בפירושו על ספר יצירה, כי לערבים ישנה אות, שאין אותה בלשה"ק, והיא למ"ד מעובה. והוא מביא שם, כי ישנן עוד ביטויים, בלשונות אחרים, שמצרפים שתי אותיות. זה לא אותיות אל"ף בי"ת המקוריות. ניתן דוגמא למשל, כמו שכותבים בעברית החדשה צ', צ'ק, זאת איננה הברה חדשה, אלא זה אותיות טי"ת ושי"ן, טש. זה ט'שק. לכן אומר הרס"ג, כי כל האותיות האחרות שתראה, כגון פוה [??] כזה, באיזה שפות, זאת איננה אות מקורית, אלא צירוף של שני דברים. בלשון הקודש, האותיות הן רק ממוצא אחד, בלי תערובת של חיבור שני אותיות.

עכ"פ לגבי 'אללה' – שרס"ג קורא לזה למ"ד מעובה – ישנו כאן רמז, כי ישנן כאן כמה למדיין. הדבר מלשון, אללי לי אללי. אוי כמה יללות... כבר רמזו, כי מרה תהיה אחריתם. מה יהיה בסוף.

המשך בעניין הכשרת ס"ת ע"י שאלת תינוק דלא חכים ולא טפש, ולגבי חי"ת העשויה בשתי זיינין וחטוטרות שאינה נוגעת. ובירור הכלל, כאשר מרן הש"ע העלה דין בלשון יש מי שאומר, אף שבבית יוסף לא הביא שום חולק עליו.

לגופו של עניין, לגבי ההלכה הזאת בעניין ילד גוי ששאלו אותו, הבאנו [בשיעור הקודם] את מ"ש בספר אחת שאלתי, כי ואף שיתכן שגם סתם ילד

תשובת מרן שליט"א: יכול להיות. אבל למה מלכתחילה הראו לתינוק כזה? אח"כ הוא אומר כי לא מורגלים, אבל למה לכתחילה הבאתם תינוק כזה? אם רצית לראות, האם להכשיר או לא להכשיר, היו צריכים להביא תינוק שהוא לא חכם ולא טפש. אמנם לפי דברינו קודם, שהמדובר לא להביא תינוק ערמומי, אזי הדבר בסדר. אבל אינני חושב, שהוא התכוון לכך...

יש להעיר, כי מרן הבית יוסף עצמו כתב לפני בן [בסימן ל"ז] בזה"ל, ו"ו, תהיה עגולה לצד ימין, שלא תדמה לזי"ן, ואף על פי שראש הזי"ן עובר משני צדדין, מכל מקום חיישינן פן תינוק דלא חכים ולא טיפש יקראהו זי"ן ויהיה פסול.

הוא אומר, הרי ראש הוא"ו, צריך להיות עגול. כי אם תעשה זאת עם זוית, אזי אולי תינוק דלא חכים ולא טפש, יקרא זאת זא"ן, ואז יהיה פסול. לכאורה, מה איכפת לך שהתינוק יקרא זאת זא"ן? אם בהלכה זה וא"ו, אז זה וא"ו. זא"ן צריך להיות עם בליטה לצד ימין, לא שיש רק זוית. לכאורה נראה, שהב"י סותר את עצמו.

אבל כנראה זאת אינה סתירה, כי ישנו הבדל. כיון שיכול להיות תינוק, שיקרא את הוא"ו עם זוית – זא"ן, א"כ יש אות וא"ו ויש אות זא"ן, השאלה איפה הגבול. הוא קורא זאת וא"ו, וזה זא"ן. משא"כ בנ"ד, לגבי חיי"ת עם חטוטרות, הוא בכלל לא יודע מה זה, הוא לא מכיר כזה סוג של חיי"ת. הב"י העתיק זאת, ופסק כך להלכה בש"ע. וכך מסבירים כל האחרונים, כי התינוקות אינם מורגלים באות חיי"ת כזאת.

כל הפוסקים כתבו את ההלכה הזאת, עד אחרוני האחרונים, כגון המשנה ברורה, והקול יעקב (מאת בעל כף החיים), כולם מביאים את העניין הזה.

מרן בשולחן ערוך, הביא זאת בסימן ל"ב סעיף כ"ה. הדבר מעניין, כי בבית יוסף זה בסעיף ל"ו, ובש"ע הוא הכניס זאת לא שם במקומו, אלא בסימן ל"ב. ולכן באר הגולה לא ציין את מקורו. נראה דאשתמיטתיה.

וזה לשונו, יש מי שאומר, דהוא הדין אם חוטרא דחיי"ת למעלה אין נוגעין זה לזה, אך אין ניכר להדיא פרידתן, אף על פי שהתינוק קורא שני זי"ני"ן, מותר להדביקם.

מביא הקול יעקב [אות קל"ז] כך, הטעם, משום דאין התינוק מורגל בחיי"ת כזה. מג"א סע"ק ל"ז. וכן כתבו האחרונים.

גם במשנה ברורה [ס"ק קכ"ה] כתב בזה"ל, דאין התינוק מורגל בחיי"ת כזה. דאפילו המוכשר כתיקונו, יקראהו ב' זיני"ן.

בספר יריעות שלמה מועלם [פרק י"ג סעיף ד', בהערות, דף קס"ז] הביא בנדון זה מכמה ספרים וסופרים, וכולם אומרים כך. לכאורה לא ראיתי מי שחולק על העניין הזה.

*

בספר הלכה ברורה [דף שס"ח, אות קל"א] ג"כ הביא זאת בזה"ל, ואפילו ילד קטן קוראה שתי זי"ן, יש להקל לתקנה, שהרי אין הקטן מורגל באות חיי"ת העשויה כשתי אותיות זי"ן, ומחמת כן קראה שלא כהלכה.

ובשער הציון [שם הערה שנ"ב] הביא, כן כתב מרן הבית יוסף להלן [סימן ל"ו בד"ה מצאתי כתוב]. והיא תשובת מהרי"ל [סימן קל"ז, ובדפויי סימן קמ"ט]. וכן פסק בשלחן ערוך כאן. וכן פסק הרמ"א בדרכי משה כאן [סק"ה].

כעת, ישנה כאן שאלה. ומה שכתב בשלחן ערוך דין זה, בשם יש מי שאומר. זאת תשובת מהרי"ל, ומרן בש"ע לא כתב זאת בפשטות, אלא יש מי שאומר וכו' מותר להדביק אותה. לכאורה, למה רק בסגנון יש מי שאומר?

היינו משום שלא מצא כן, אלא בשם פוסק אחד. הוא לא ראה את ההלכה הזאת, בשום ספר נוסף. וכמו שכתבו כמה אחרונים כלל זה, בדברי השלחן ערוך. וכן כתב הט"ז [ס"ק כ'], שאין כאן מחלוקת, אלא חידוש דין. וכן כתב הפרי מגדים [משבצות זהב סק"כ], שכל שלא כתבו כן רוב הפוסקים, כותב השלחן ערוך בשם יש מי שאומר. ועיין עוד בדין זה בשו"ת מנחת שמואל [סימן י"א], ובשו"ת חבצלת השרון [חלק אורח חיים סימן ז'], ובשו"ת והשיב משה [סימן ד'].
כבר הכף החיים, בספרו קול יעקב [אות קל"ה] כתב בזה"ל, מה שכתב המחבר אח"כ בשם יש מי שאומר, אין כאן מחלוקת, רק חידוש דין. ט"ז סע"ק כ' פרמ"ג במש"ז אות כ', וכ"כ האחרונים להתיר.

חידוש דין ע"ש. והא דכתב המחבר בשם יש מי שאומר, עיין בפמ"ג שם משבצות ס"ק כ', ועיין בס' יד מלאכי כללי הש"ע אות י"ב ודו"ק.

לגבי הכלל הנז"ל של יש מי שאומר, הפרי מגדים שם, מוסיף עוד כמה מלים – שבהלכה ברורה הנז"ל לא העתיקם – בזה"ל, 'כדרכו הטוב תמיד'. אינני יודע, למה כתב כך, שזה 'כדרכו הטוב תמיד'. הוא משבח את מרן על כך, שכתב בלשון יש מי שאומר. אולי דעתו שבזה הלומד שם לב לחידוש הזה, שלא נמצא בשאר רוב הספרים, שיזכור אותו. [אפילו שיש בודאי מקום לו' לאידך גיסא, שנותן לו בכך מקום לטעות שיש חולקים על כך, וצ"ע].

כעת אם כן, אם הדין הזה מוסכם, אזי בטח צדקנו בעניין שאמרנו מקודם, לגבי התינוק הערבי וכו', כי זהו רק גילוי מלתא. דהיינו, אין מקום להגיד, שזהו עניין מיוחד של נשמת יהודי מהר סיני, ולכן רק תינוק יהודי קובע, והערבי לא. אלא זהו עניין טבעי ופשוט, אשר שייך לכל ילד בעולם באשר הוא.

אבל הנקודה היא, כי לגבי יש מי שאומר, ידוע ששיטת מהרי"ץ אינה כך. אמנם הרבה אחרונים כתבו – כגון הכף החיים, וכמ"ש בהלכה ברורה וכו' – כי היש מי שאומר, למרות שלא מובא בב"י אף אחד שחולק, הב"י כתב יש מי שאומר כיון שהוא לא מצא זאת בשום פוסק, אבל אעפ"כ כך היא ההלכה למעשה. זהו פסק ההלכה. וכן דעת השתילי זיתים בכללים שסידר בסוף הקדמתו אות ח' ואות ל'.

מהרי"ץ לא מסכים לזה. מהרי"ץ סובר, כי אם כתוב בלשון יש מי שאומר, גם אם לא נמצא בב"י מי שחולק, ישנה בכך מחלוקת. ומה שלא מצאנו בפועל בספרים מחלוקת בזה, ישנה על כך תשובה מעניינת שכתב מהרי"ץ, וכדלקמן.

הארכתני על כך בס"ד בבארות יצחק, הלכות דברים הנוהגים בסעודה [אות קכ"ט, דף קפ"ג], בזה"ל, בספר כף החיים ס"ק טו"ב ביאר, דהא דכתב בלשון יש מי שאומר, לאו משום דאיכא פלוגתא בזה, אלא כן דרך מרן כשהסבירא כתובה בשם פוסק יחיד, כותב בסגנון זה ע"כ. ורגיל הכף

יש פה מקום לטעות, היה אפשר להבין, כי ישנה כאן מחלוקת. כי לפני כן כתוב בש"ע, שאם חי"ת היא כמו שני זייני"ן, זה פסול. א"כ כביכול היש מי שאומר זה, חולק על מה שכתוב ברישא. אבל הטורי זהב מסביר, לא. מה פתאום. אין קשר בין הדברים. לגבי האות חי"ת, הרי לא כל הסופרים עושים חי"ת עם חטוטר. ישנם סופרים שעושים בס"ת, חי"ת רגילה, כמו בכתב הרגיל. סופרים רבים בדורות שעברו, וכנראה גם בזמנינו ישנם כאלה, שעושים חי"ת רגילה. אז אם נהיה הפסק בחי"ת באמצע, זה יהיה נראה כמו שתי זייני"ן, שהרי ישנה בליטה לצד ימין ובליטה לצד שמאל. על כך כתוב, שהדבר פסול. אולם בנ"ד, שזה רק בחטוטר, הדבר יותר קל. כך הט"ז מתרץ. היש מי שאומר, לא חולק על ההוא. זהו דין מוסכם.

בשו"ת מנחת שמואל [סימן י"א] הרחיב על כך, וכתב בזה"ל, אמנם מצינו גם שיטה אחרת בזה, והוא דעת הגה"ק מהרש"ז ז"ל בש"ע שלו – זהו ש"ע הג"ר זלמן – דהא דכתב המחבר לעיל, דאם אות אחת חלוקה לשתי אותיות וכו' או חי"ת שכתב שני זייני"ן, לא מהני תיקון אח"כ משום של"כ, היינו דוקא אם ניכר פרידתן להדיא תכף ומיד שרואין אותן. גם אם ישנה חטוטר – שהפרדה ניכרת. ישנה הפרדה גדולה. מיד כשמסתכלים, רואים שיש הפרדה. על זה כתוב, פסול.

אבל אם לא ניכר פרידתן להדיא עד שמסתכל בהן, יכול לתקן אח"כ. כאן מדובר שהפרדה אינה ניכרת, היא לא מורגשת להדיא. רק אם מסתכלים טוב, רואים שישנה הפרדה. לכן, אין כאן מחלוקת. ווע"ע להמשנ"ב בביאור הלכה שהאריך בזה.

לפני כן הוא מביא [בתשובתו לשואל] כך, הנה מה דפשיטא לך כי איכא בזה פלוגתא בש"ע, לא עיינת שפיר בזה, כי בהדיא כתב הט"ז בס"ק כ' דליכא בזה שום פלוגתא. רק הא דכתב שם בש"ע לעיל מזה, דחי"ת שכתב ב' זייני"ן לא מהני תיקון אח"כ, היינו דוקא בלא כתב החטוטר. אבל אם כתב החטוטר, רק שלא נדבק יחד, בזה שפיר מהני תיקון אח"כ. והיינו שכתב המחבר, ויש מי שאומר דאם חוטרא וכו', ואין כאן מחלוקת רק

החיים לפרש כן בכל מקום ומקום, ואזיל בשיטת הסמ"ע בחשן משפט וסיעתו שסוברים כן.

אבל דעת רבינו המחבר – דהיינו מהרי"ץ – אינה כן, וכמו שהובא בדבריו דְּלִהְלֵן חלק אבן העזר (מתשובותיו ח"ב סי' רנ"ב) וחלק חשן משפט (מתשובותיו סימן ל"ב וס"ג) בשם כמה אחרונים דפליגי על זה, והכי סבירא ליה בחלק יורה דעה הלכות חלה (מתשובותיו ח"ב סי' רנ"ה).

שאף אם לא נזכרו החולקים בס' בית יוסף – תשמעו איך הוא מסביר, תראו איזה מלים – מ"מ כל סתום לא עממוהו, וסוד ה' ידע, וכל שערי הדחיות וכו' ע"ש.

דהיינו, נכון שהוא לא מצא מישהו שחולק ע"ז, אבל הוא הבין לבדו, מעצמו, שלא יסכימו גדולים אחרים לסברא הזאת.

מרן ידע את 'כל שערי הדחיות'. כל הסברות והציודים שיש לדחות ולומר בהיפך מהדעה הזאת. 'סוד ה' ידע', זה גם בבחינת רוח הקודש. כי הוא הבחין שצריכים פה לכתוב זאת בשם יש מי שאומר. שאר רבוותא לא כתבו על הנושא הזה, אבל אני מבין ומרגיש, שהרבה יחלקו על זה, אם היו שואלים אותם.

וכתבתי על כך, והם דברים צודקים בטעמים ונימוקים. וראייה לזה, מדאשכחן כמה וכמה דינים אשר הובאו בית יוסף בשם פוסק יחיד, ואפ"ה העלם בשלחן ערוך סתמא, גם כשאינו מגדולי הפוסקים המפורסמים. ונרגש דרק כאשר אותו הדין הוא מחודש וסברא גדולה לומר הפכו, נזהר שלא לכתוב אלא בלשון יש מי שאומר, לגלות דעתו שאין הלכה זו ברורה ופשוטה, גם אם לא מצא בהדיא מי שחולק.

ובעוד מקומות הרחבתי על כך, והמה מצויינים במפתח שבסוף שע"ה חלק שמיני, ממונות.

*

כעת ראיתי חיזוק לכך גם בספר יד מלאכי. כי בכללי שלחן ערוך ורמ"א [מהד' מכון ירושלים, ח"ב דף קי"ג-קט"ו, אות י"ב], האריך לגבי הכלל הזה, וכתב תחילה בזה"ל, כשפוסק דין בשו"ע בלשון יש מי שאומר, נראה שהוא דין שאינו נזכר בשאר פוסקים, ואין שום חולק בו. סמ"ע בחו"מ סי' ט"ז ס"ק ח'.

והוא מביא רבים שכתבו כך. וז"ל, וכן כתב הכנסת הגדולה שם סי' ל"ה הגהות הטור אות ז', ובכמה דוכתי. וע"ש סי' ת"כ בטור אות ל"ט. וכן כתבו עוד בספר פרי צדיק דף קי"ז ג' [חו"מ סי' ס"ו סעי' ל"ו], ובספר בני יעקב דף כ"ח א' [מאמר א'], ופ"ז סוף ע"ג [מאמר ב'] וכו'. הוא מאריך שם.

אבל הוא ממשיך ואומר, ודע דלאו מילתא פסיקתא היא לכל המקומות אשר נמצא לשון זה. שהרי בחו"מ סי' ס"ו סעי' כ"ד ובסי' קכ"ו ס"ב כתוב בלשון יש מי שאומר, ותמה שם הש"ך למה זה כתבו בלשון יש מי שאומר, כיון שהוא דין מוכרח מן הש"ס ומן הפוסקים.

וכן תמה עוד ביו"ד סי' ק"ב ס"ב [ס"ק ז'] יע"ש, שכתב בזה הלשון, לא ידעתי למה כתב המחבר דין זה ביש מי שאומר, שהרי הרשב"א והטור סוברים כן, ואין חולק עליהם וכו' ע"כ. ועיין עוד שם סי' (ל"ט) [מ'] ס"ק ז', ופ"ג ס"ק כ"א, וקכ"ד ס"ק י', ושכ"ה ס"ק ה'.

מתוך דבריו – של הש"ך – אתה לְמַד, דלא סבירא ליה הך פְּלִלָא, מכיון שתמה על מוהר"י קארו דהיה לו לכתבו סתם, כיון שאין חולק בדבר. דאם איתא דסבירא ליה שכך היא דרכה של-תורה, מה זו תמיהה למה פְּתָבו בלשון יש מי שאומר.

וכן תמצא עוד ביו"ד סי' ל"ח שכתב יש מי שאומר, בדין שהרשב"א חולק עליו, יע"ש בפרי חדש [ס"ק א']. וכן במקומות אחרים ימצא המדקדק היטב היפך מזה.

ומי לנו גדול ממוהר"י קארו גופיה, שביו"ד סי' קי"ב ס"ח כתב בלשון יש מי שאומר, בדין אחד שהוא עצמו פסק להיפך בס"ב.

לכן הנכון אצלי הוא, דכוונת הסמ"ע היא, שברוב המקומות יהיה כן. לא שהוא כלל גמור לכל המקומות. ואף גם זאת, כשהיא סברת יחיד דוקא. אבל אם ב' או ג' מהפוסקים סבירא ליה הכי, לא יתכן לכתבו בשם יש מי שאומר, כמו שכתבו הכנסת הגדולה יו"ד סי' מ"ג הגהות הב"י אות ב', והפרי חדש ביו"ד סי' פ"ג ס"ק י"ח, ובאו"ח סי' תרע"ה ס"ב. ועיין בני חיי חו"מ סי' ת"כ בהגהות הטור אות ג'.

שערי יצחק – השיעור השבועי

אולם גם זה, אמנם אין זו מלתא דבדיחותא, כמו העניין שהקדמנו, אבל עכ"פ אלו הם דברי נביאות. לא מסתבר סברא כזאת. לא מתקבל על הדעת. אלא, צריכים להגיד יותר פשוט. ישנה כן סברא הלכתית להגיד ההיפך.

ישנה לך כאן אות חי"ת – בס"ת או בתפילין – שהחטוטרת לא נוגעות זו בזו למעלה. בעת הינך מסתפק, והבאת תינוק, אשר קרא זאת שתי זייני"ן. אז אתה אומר, שזאת אינה ראייה, כי התינוק לא מכיר את החי"ת הזאת. שהרי אפילו על חי"ת רגילה הכשירה בודאי, הוא יגיד שזה ב' זייני"ן. טוב, א"כ מי פסק?

התינוק, אינו הוכחה. ואתה בעצמך, אינך יודע. א"כ למה שתכשיר זאת? איך אפשר להדביק? זאת הסברא, שאפשר לחלוק. כי אין לנו מי שיפסוק.

והחולקים סוברים, נכון ששאלנו תינוק, אבל זה כאילו לא הראינו לו. מה שהראינו לו זאת היתה טעות, לא היינו צריכים להראות לו, כי הוא לא ראייה.

כך מסבירים יפה ב'עוז והדר' ס"ק קכ"ה, את דברי המשנה ברורה. הרי זה כמו שלא הראוהו לתינוק, שהדין הוא שכשר אם אין ניכרת להדיא פרידתו, כמבואר לעיל [ס"ק קכ"ב]. כך הוא הדין. אכן שאלנו תינוק, אבל התינוק לא מעלה ולא מוריד. כך הם סוברים.

לפני כן מובא שם לגבי ס"ק קכ"ב כך, כתב הביאור הלכה לעיל [סט"ו ד"ה כשר] בשם הכנסת הגדולה, שהולכין אחר קריאת התינוק להחמיר אף במקום שאינו תלוי בהכרת התינוק, דכל שלא קראו התינוק יש חסרון בצורת האות יעוש"ב.

תשמעו חידוש. מה הדין, אם הראו לתינוק בטעות? דהיינו, באופן שלא היו צריכים לשאול תינוק, ההלכה היא איננה תלויה בתינוק, אבל התינוק החמיר? על כך הוא אומר, כיון שהתינוק לא רואה את זה, יש חסרון בצורת האות.

א"כ ישנם כאן צדדים לכאן ולכאן. אפשר להבין צד אחר. ישנה כאן מחלוקת.

במלים אחרות, למסקנא, אין ראייה לאחת שאלתי. זהו מה שברצוני להגיד, בשורה

אחר זמן מצאתי בגינת ורדים חלק יו"ד כלל ג' סי' (י"ג) [י"ד] דלא ציית כלל להך כללא יע"ש. המוציא לאור שם, מביא [בהערה 54] את מה שכתב הגינת מגדים בזה"ל, לא זו הדרך שכבשוה אבות העולם. ורבינו הקדוש כשסידר המשנה, כל דין שנראה לו שהוא הלכה, אפילו שהוא דברי יחיד, שָׁנְאוּ במשנתו בלשון סתום. ומה לו לרבינו ב"י, לעזוב דרכו של רבינו הקדוש, דרך הקודש יקרא לה, ולברור לו דרך לעצמו. לא תהא כזאת בישראל.

אם רבינו הקדוש במשניות, הביא דברי יחיד בלשון רבים, כיון שכך היא ההלכה, מדוע הב"י נטש זאת והלך בדרך אחרת?

וחזינא דגם הרב סמ"ע, הוא גם הוא שְׁדִי נִרְגָא בקצת מקומות שנכתבו בשם יש אומרים, שאינם הלכה ברורה.

ותו, דאשכחן טובא כמה דינים, שכתבם השולחן ערוך בלשון סתום, והם דברי יחיד.

ע"כ ישנה שאלה, בהרבה מקומות שזה דעת יחיד, והוא כתב זאת בלשון סתום. א"כ מהו הכלל הזה? אני הקטן ג"כ חיזקתי זאת בבארות יצחק שם, מכל מיני ראיות.

ובסוף הוא – היד מלאכי – אומר, ויש לתמוה על הר"ב שער יוסף, שבדף ט"ו ד' בתשובותיו [סי' ו'] תמה על להקת רבנן בתראי דלא סבירא ליה הך כללא, כאילו הוא להלכה למשה מסיני. זאת אינה הלכה למשה מסיני. רבים סוברים כי יש מי שאומר זה חולק.

א"כ לענייננו, לפי שיטת מהרי"ץ וסיעתו – הגינת ורדים וכו' – אשר סוברים כך, אז לכאורה אם כתוב כאן בש"ע, יש מי שאומר שמותר להדביק, ש"מ כי אכן ישנה בכך מחלוקת. מה יכולה להיות הסברא ההפוכה? פה צריכים להבין.

לכאורה הדבר פשוט. שיטת החולקים על זה, כי אולי הם סוברים כמו הספר אחת שאלתי, דהיינו שאין חילוק כזה בין תינוק מורגל לתינוק שאינו מורגל, כי התינוק עונה 'מהר סיני', לפי הנשמה שלו, הוא מרגיש.

זהו הפשט, לכאורה. כי אחרת, מה הם יגידו? איזו סברא אפשר לומר ההיפך?

כך אולי אפשר לחשוב, ברגע הראשון.

התחתונה. חושבני שהדברים ברורים כשמש בצהרים, שגם תינוק שאינו יהודי מועיל בנ"ד.

המשך התשובות למכתבו של הרה"ג יהודה עדס שליט"א, לגבי 'כתר בן אשר'.

בעזרתו יתב' אנחנו חוזרים כעת, לעניין של כתר בן אשר. להשלים בעזרה"ת את כל השקלא וטריא עם ידידנו הרה"ג יהודה עדס הי"ו, לענות על המכתב האחרון שלו.

הוא מדבר [באות ט'], לגבי שירת האזינו.

הרי הבאנו בס"ד עשרים ושש הוכחות, שהכתר של בן אשר שהיה בחאלב, מה שמפורסם היום, זה לא מה שהיה בפני הרמב"ם. אחת ההוכחות היתה, כיון שספרי תימן מועתקים מס"ת של הרמב"ם, ולפני שירת האזינו ישנן בהם שש שורות צרות, הן לא ממלאות את כל השורה, מכיון שבכדי למלא את השורה צריכים להרחיב את האותיות, ע"כ עשו זאת צר באמצע. ואילו בכתר של בן אשר, ישנן שם שורות מלאות. אותיות ארוכות הוא לא עשה, אלא הוא עשה שם חצאי אותיות.

בזמנו [בסוף החוברת שערי יצחק, מוצש"ק בחוקותי התשפ"ד בשל"ה] הבאנו כבר את הצילום של זה, מהכתר של בן אשר. הוא כותב את הפסוק, ואעידה בם את השמים ואת הארץ וגו', וישנם שם חלקי אותיות. אפשר לחשוב שכתוב ר' ר' ר', רואים רי"ש, וחצי אל"ף, רואים שהן אינן אותיות. 'כי ידעתי', הוא עושה מילויים. כדי למלא את השורה, הוא עשה חלקים של אותיות, דבר שכולם מבינים שזהו סתם מילוי.

זאת היתה ההוכחה שלנו. כעת, תשמעו מה הוא עונה.

ט' עוד אבוא לדון קצת בקרקע בדברי מרן שליט"א בשיעור מוצ"ש בהר ובחקתי, שנאמרו בהם דברים שלא כתבתי עליהם במכתבי הקדום. טען מרן שליט"א שבספרי תימן השורות שקודם האזינו הם צרות, וזה אינו מתאים למה שיש בספר הכתר, ומונה בזה עוד חוסר התאמה בין הכתר ובין ספרי תימן.

ואמנם מספר הכתר אין להביא שום ראיה איך צריכים לעשות בס"ת. מפני שמה שעשה בספר הכתר, שעשה סימני מילוי – הנה מובן שדבר זה

לא יתכן לעשות בס"ת כשר. וכי הסופר יעשה ככה בס"ת? את זאת, הוא לא יעתיק ממנו. וממילא יש לדון, לדעתו של ספר הכתר, אם בס"ת כשר צריכים למשוך השיטות, או לעשות טור צר.

*

כעת תשמעו, איזו תשובה מחוכמת. הדבר קשור בעקיפין למה שאמרנו מקודם, תינוק דלא חכים ולא טפש. תשובה חכמה, מחוכמת מאד.

ומה שי"ל דמסתמא צריכים למשוך השיטות, אין זה הכרח. דאם סובר סופר הכתר שצריכים למשוך השיטות בס"ת, למה לא משך השיטות גם בספר הכתר. אלא נראה, שהסתפק סופר הכתר בדבר זה, ולא הכריע בו. וע"כ כדי להימלט מלהכריע בספק, אם בס"ת עושין טור צר או שורות משוכות, עשה צורה שהיא בודאי אינה נעשית כן בס"ת – הסופר בעצמו לא ידע מה לעשות, לכן עכ"פ הוא עשה משהו שבודאי אתה לא תעשה בס"ת – וממילא נמלט מהכרעה, והניח הכרעה זו לבאים אחריו שהם יכריעו, מפני שהוא עצמו לא ברירא ליה.

זאת תשובה חכמה. לגבי תשובה כזאת, אפשר להגיד, כי אין צורך להתייחס אל הטענה. אבל בכל זאת, אתן לו תשובה לפי הראש שלו.

*

ולא עוד אלא שהוא מוסיף עוד דבר, וגם הרמב"ם עצמו כנראה לא ברירא ליה מילתא, שלא כתב בספרו אם לעשות טור צר או שורות משוכות.

למה הרמב"ם לא כתב, לעשות שורות צרות?

ובודאי ידע הרמב"ם, שלמעשה צריכין לעשות או כך או כך. ואי ברירא ליה מילתא להרמב"ם, למה לא כתב בספרו, כדי להודיע לכל ישראל את המעשה אשר יעשון. אלא נראה שהרמב"ם עצמו לא ברירא ליה, ונמלט מלהכריע, וכתב רק את ראשי השיטין. גם הרמב"ם, לא ידע מה לעשות. כך הוא חושב.

וסופרי תימן, לפי המסורת שהעתיקו מס"ת הרמב"ם, הנה הם מצאו ס"ת של הרמב"ם ועשו כמו שעשה הוא למעשה. שבסוף דבר, הרי היה הרמב"ם מוכרח להכריע כך או כך בס"ת שלו, והם עשו כמותו. אבל למסור הלכה לכל ישראל

שערי יצחק – השיעור השבועי

תשובת מרן שליט"א: יש דוגמאות אחרות שהם לעיכובא. מה שאמרתי היה רק לדוגמא בעלמא, מה שבזכרוני כעת לפום רְהֵטָא.

נראה לענ"ד שצריכים לומר, בדיוק ההיפך. הרי הבאנו בזמנו בשיעור ראיות, שהיה מנהג פשוט ונפוץ לעשות אותן שורות צרות. לכן הרמב"ם לא חשב שמישהו יסתפק כיצד לעשות, כי כולם עשו זאת צר. הבאנו בזמנו כי לא רק אצלנו עשו זאת צר, אלא הדבר היה כך בהרבה ארצות, שעשו את השורות של ואעידה בס וגו' שורות צרות. על כן, הרמב"ם לא ראה בזה חידוש. כעת אני אומר, בדיוק הפוך ממנו.

לגופו של עניין, ברצוני להקדים משהו.

*

וראשית, נזכיר לשבח את ידידנו הרב בעז דחבש הי"ו, המו"ל של תאג יכין ובועז, תיקון קוראים וסופרים, ב"ה הוא הדפיס במהדורא חדשה בזמן האחרון, ותיקן שם ג"כ שהשורות הללו הן באמצע. דרך אגב, ישנם שם עוד כמה דברים מתוקנים, שעד היום לא נדפסו בשום ספר. אמרתי לו שכמה דברים הוא צריך לתקן. כעת אני זוכר, רק דבר אחד. רבים אינם יודעים – וכך זה בכל הספרים כיום – תרגום הפסוק פְּסָל־לָךְ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים פְּרָאשְׁנִים [שמות ל"ד, א'. ודברים י', א'] הוא ג"כ, פְּסָל לָךְ וכו'. אמרתי לו, שהדבר אינו נכון. התרגום הוא לא 'פְּסָל', אלא 'פְּסוּל'. כך ראיתי בספרים מדויקים. כפי שבפסוק פְּתַב לָךְ [שמות ל"ד, כ"ז], התרגום הוא פְּתוּב לָךְ. מה שכתוב בפסוק 'פְּסָל', זהו בגלל המקף, כפי הכלל הידוע. אולם התרגום לא הולך לפי הכללים הללו. זה רק בלשון הקודש. ב"ה הוא תיקן זאת.

שמחתי עוד לראות, בא אלי זה מקרוב סופר מהעיר עכו, בשם מדמוני, הוא הראה לי ס"ת שהוא כתב, עם לפופות ועקומות, הוא רצה שאשלים אות בסוף הס"ת, כפי שעושים כיום לפני שמחת הכנסת ס"ת למלא את האותיות שבסוף, והתפלאתי לראות כי הוא עשה את ואעידה וגו' באמצע. שאלתי אותו, איך עשית זאת? והוא ענה לי, שמעתי את השיעור, וגם ראיתי כך בתיקון של דחבש.

היאך לעשות בזה, לא רצה הרמב"ם, מפני שלא נתברר לו הדבר כנ"ל.

ואדרבא מזה יש דוקא ראיה וסמך, שספר בן אשר שעליו סמך הרמב"ם הוא הספר הזה שלפנינו. שלכך לא היה להרמב"ם דבר ברור בזה, כיון שראה שאפי" בן אשר נסתפק ולא הכריע, ע"כ לא סמך על הכרעת עצמו לקבוע מסמרות בזה לכל ישראל. אבל אם ספר בן אשר שעליו סמך הרמב"ם היה טור צר, א"כ היה לו להרמב"ם על מה שיסמוך, ולמה לא מסר זה לכל ישראל, ולא חָשַׁשׁ שמא יטעו להבין שצריך למשוך השיטות.

מה שהוא מדבר מהרמב"ם – שוב הפעם, אם זאת בכלל טענה. אני עונה, רק בכדי לסתום כל פרצה – הרי הרבה דברים, הרמב"ם לא כתב בחיבורו. למשל, שבס"ת שלו כל דף נגמר בסוף פסוק. כמר בן שכל החומשים – ואלה שמות, ויקרא וכו' – מתחילים בראש הדף. וכן 'ביה שמו', 'יולך', 'וישחט'. הרמב"ם לא כתב.

ולא רק בהלכות הללו, אלא ישנם עוד דברים רבים שהרמב"ם לא כתב אותם בחיבורו. עניינים שלא ידענו אותם ממנו. למשל, שכורכים את התפילין כמו כנפי יונה. הרמב"ם לא כתב זאת, אבל בנו רבי אברהם כתב את זה כדבר פשוט ומוסכם. [עיינן בשיעור מוצש"ק כי תשא התשע"ט]. כמו כן, הרמב"ם לא מזכיר בחיבורו את אמירת מזמור שיר ליום השבת וגו' בתפילות, אבל בתשובותיו מוזכר כי זהו 'מנהג קדום'. מישהו כתב לו כך בשאלתו. אפילו בהגדה של פסח, הרמב"ם השמיט כמה קטעים, ובנו הר"ר אברהם כותב בזה"ל, אבא מארי וכל חכמי המערב היו נוהגים לומר, את הפיסקאות אמר רבי יוסי וכו', אמר רבי עקיבא וכו'. והסיבה שהרמב"ם אעפ"כ לא כתב זאת, כי הדבר הזה אינו נוהג בכל הארצות, ואין חובה לאמרו וכו'.

וישנם הרבה דברים כיו"ב, שהרמב"ם לא כתבם.

שאלה מהקהל: לכאורה שאני התם שאינם לעיכובא. מה שאין כן בנדון דידן שהלומד עלול לסבור בטעות שאם יעשה שורות צרות פסול מצד פרשה שלא במקומה, היה לו לכתוב בהדיא שהשורות צרות.

ומחזור ויטרי, יש רשימת אותיות אלו בפרוטרוט, על סדר פרשיות התורה.

והנלע"ד שעדיף ללכת אחרי המאירי, שסידרם בספרו קרית ספר חלק שני, על פי ספרים מדוייקים [ומה שנחסר שם על תחילת פרשת בראשית בדפוס אזמיר דף כ"ד, נמצאת השלמתו בכת"י כפי שהובא בחומש כת"י גסטר דפוס לונדון דף נ"א] כגון ברא אלהים [בראשית א', א'], על הרי"ש שני תגין, ועל הה"א של-אלהים שלושה תגין, ועל המ"ם שנים. ולמשל ביום ובלילה [שם י"ח] ששה תגין על השי"ן, שנים בכל ראש ממנה. נתן אברהם מתנות [שם כ"ד, ו'] שלושה תגין על הה"א. וכן על המ"ם הסתומה, מה זאת עשית לנו [שמות י"ד, י"א] ארבעה תגין על המ"ם.

זאת מסורת מיוחדת. כיון שיש לנו 'מאירי', אז זו הדרך הסלולה. ליהודים היתה 'אורה' ושמחה. א"כ יישר כוחו.

*

דבר נוסף. חושבני שצריכים לשים לב, כי בדף השני, ר"ל בחמשת השורות שאחרי השורות שירת האזינו, הן מאד צפופות. נראה לי, כי דבר זה מראה, שצריכים להרחיב את הדף. לא יכול להיות, שיעשו צורות צפופות. חובה להרחיב את הדף, לכתוב זאת בצורה נורמאלית. כך דיברנו בזמנו, על פי מה שכתבנו בזמנו בקונטרסנו אמרת ה' צרופה. הרי הם לשעבר בודאי לא צופפו, אין להם סיבה לצופף, הדבר סימן שהם עשו את הדף רחב, וממילא גם בדף הראשון, זכור ימות עולם וגו', כנשר יעיר קנו וגו', יהיו כל השורות הארוכות, אין צורך לצופף אותם, יכולים לכתוב זאת בצורה מרווחת, ושש השורות שלמעלה יהיו באמצע. צריך ששני הדפים הללו יהיו יותר רחבים ממה שעושים.

כיון שהדברים היו מפורסמים, לפי גודל הדפים, ממילא מבינים כי השורות למעלה יהיו באמצע. לא היו צריכים לפרש זאת. רק בדורות האחרונים, היו שינויים רבים, נעשו כל מיני התחכמויות, וערבבו זאת.

*

לגופו של עניין, מה שהוא – הר"י עדס – טוען, כי הסופר של הכתר – ר' שלמה בן בויאעא – עשה

כמו-כן הראני, כי הוא עשה תגין נוספים, חוץ משעטנ"ז ג"ץ. שאלתי אותו, מאיפה זה? והוא ענה לי, עשיתי לפי המאירי, בספרו קרית ספר. שאלתי, מהיכן אתה יודע? והוא ענה, מהספר שלחן ערוך המקוצר. זהו חידוש נחמד. שמחתי לראות זאת. לא ידעתי שישנם כיום סופרים העושים את זה. בהו"ש.

הבאנו זאת בשע"ה, בהל' כתיבת ספר תורה [סימן קס"ה, בעיני יצחק הערה ק"ט, דף ק"ע] בזה"ל, אודות התגין, נתקבל המנהג אצלנו בדורות האחרונים כדעת המפרשים שכל אותיות שעטנ"ז ג"ץ בספר תורה מתוייגות בשלושה תגין בראשן השמאלי, והוא הדין לתפילין ומזוזות. אלא שרבים לא נהגו לתייג כלל בפרט תפילין ומזוזות, הואיל ואינן מעכבין, כנראה מפני המחלוקות שנפלו בהם, במניינם ובצורתם ובמקומותם, וגם אולי מפני חשש קלקול צורת האותיות על ידן וכו'.

ודעת הרמב"ם וסייעתו, שבספר תורה ותפילין יש תגין מיוחדים על אותיות שונות במניין בלתי קבוע, מאחד עד שבע. כגון אות שי"ן, עם שבע תגין. דהיינו, בראש הימני שתיים, ובראש האמצעי שתיים, ובראש השלישי שלוש.

כמתבאר מדבריו פרק ב' הל"ח, ופרק ז' הל"ח, ובתשובותיו סימן קנ"ד. ושעטנ"ז ג"ץ נאמר רק לעניין מזוזה, וגם זה לא בכולן אלא שי"ן ועי"ן של-שמע וכו', כמ"ש בפרק ה' הל"ג.

וכבר הארכתי על פתגמא דנא בבארות יצחק על פסקי מהרי"ץ הלכות תפילין ס"ק נ"ו דף ס"א ס"ב, וס"ק נ"ז דף ע"ב ע"ג, ובספר האותיות המשונות בתורה פרק א' דף ע"ז ע"ח.

המסורת הזאת כמעט נאבדה. אינה קיימת. ישנם לכך שרידים. למשל שבת יבת בראשית, כותבים ארבע תגין על האות ב"ת וכו'.

וכתבתי שם בס"ד על זאת, ונלע"ד כי טוב ונכון לעשות כשתי השיטות, דהיינו גם אלו התגין המרובין שכתב הרמב"ם, וגם שעטנ"ז ג"ץ. וכמ"ש בס"ד בשולי המעיל סוף סימן ג' דף קט"ז בשם מהר"י בשירי בחבצלת השרון. כי אינם לעיכובא, בין אם החסיר בין אם הותיר. אחוז בזה, וגם מזה אל תנח את ידך. ובספר תאג'י

שערי יצחק – השיעור השבועי

יתירה מכך. שיטת הנודע ביהודה, שחסר ויתר בס"ת, זה רק אם הדבר בתחילת האותיות, באמצען או בסופן. אבל אם האות, בין מלה למלה, אזי הדבר כשר. למשל, אם תכתוב 'בראשיתו', במקום 'בראשית', זה פסול. אבל אם תכתוב, בראשית ו [וא"ו] ברא, דהיינו בהפרדה, אזי זה כשר, כי זה בין המלים. ולשיטת הראב"ד, גם מלה שלימה שהיא כפולה, זה כשר.

אמנם לא פוסקים כמותו, אבל הנודע ביהודה סובר שזה לכולי עלמא. וישנם רבים הפוסקים כך להלכה ולמעשה. אם כן, אם לגבי מלה שלימה – לפי הראב"ד, או אות שלימה – לפי הנוב"י, הם סוברים שהדבר כשר, אזי קל וחומר בנדון חלקי אותיות. ועוד מעט בס"ד נראה, דוגמאות נוספות. בספר שבט הכהונה להר"ג רבינוביץ [חלק ח', דף ק"פ] כתב בזה"ל, ודע, כי אפילו במוסיף אות ממש מיותר בין תיבה לתיבה, והיינו שלא הוסיף תיבה שלימה שאז ודאי יש בזה פסול גמור [ואפילו תיבה כפולה פסול לרוב הפוסקים], רק הוסיף אות מיותר העומד בפני עצמו בין תיבה לתיבה [דאילו הוסיפה באמצע תיבה, וכגון שכתב את החסר מלא וכדומה, פסול לכו"ע], נחלקו האחרונים מה דינו, וכמש"כ הבה"ל – ביאור הלכה להמשנ"ב – בסימן ל"ב [סעיף כ'] וז"ל, ואם אות היתר, לא היה מחובר לשום תיבה, רק שעמד בין תיבה לתיבה, או בין השיטין, אם נפסל התפילין משום זה, עיין בנו"ב חיו"ד ח"א בסימן ע"ד שמקיל בזה. והשער אפרים בשער ה' בפ"ש – בפתחי שערים – חולק עליו, ומסכים עם רש"ל שמחמיר בזה.

ובנוב"י שם הסביר לשיטתו, כי הוספת ניקוד או טעמים או הפסק פסוק, גרע מהוספת אות גרידא. וז"ל, ומ"ש מהרש"ל שהרי אפילו פיסוק טעם או נקודה בדיו פוסל ס"ת, לדעתי אין מזה ראייה. כי מה שניקוד בדיו פוסל, היינו משום דיש אם למקרא ולמסורת, וע"י הניקוד גורע המסורת ומחליט הקרי.

מהרש"ל – רבי שלמה לוריא – סובר, כי אם עשו טעמים בס"ת, כגון טפחא, אתנחא וכדו', או נקודה בדיו, אזי הס"ת פסול. אם כן, אם כאשר הוספת

צורה, שכולם יבינו שאין כזה דבר בס"ת, על כך ברצוני להוכיח שזה לא ככה. ישנם רבים אשר בהחלט יחשבו, שכך צריך להיות בס"ת, וכי הדבר מותר. וממילא אולי גם הוא עצמו כך סבר.

לדוגמא, הבאנו בזמנו [בשיעור מוצש"ק קרח התשפ"ד בשל"ה] את דברי שו"ת הר"ן, חידוש גדול שהוא כתב, לגבי סופר ששכח מלה בס"ת. דילג מלה.

מה עושים בספרים הרגילים, כאשר רואים שדילגו מלה? עושים עיגול, סימן, וכותבים את החסר בצד. הר"ן סובר, כי גם בס"ת מותר לעשות כך.

אין כוונתי לומר שאנחנו סומכים על כך, אני רק אומר כי אי אפשר להגיד, שסופרים בודאי לא יעשו ככה. כי הר"ן חושב, שמותר לעשות דבר כזה.

כך הר"ן כותב [בסימן ט"ל], נמצאו הנה ספרי תורה, השמיט בהם הסופר תיבות או פסוקים באמצע השיטה, והגיהן וזרקן בין דף לדף, ותלה נקודות או עגולות לסימן ביני חיטי במקום ההשמטה, כמנהג הסופרים בשאר ספרים. חששנו וחסבנו פן ייחשב הספר תורה כחסר ויתר, ויהא פסול לקרות בו בציבור וכו'. כך כתב השואל.

עונה על כך הר"ן, תשובה. דבר זה לא נמצא בגמרא בבבלי וירושלמית, ואף לא בתוספתא, שלא הזכירו חכמים בהגהת הטעיות אלא ג' דרכים וכו'. לא מוזכר דבר כזה. מוזכר לתלות בין השיטות, או לגרור או למחוק. אולם דבר כזה, לא מפורש.

אלא מיהו נראה לי להלכה, מתוך דברי הראשונים ז"ל, שהוא כשר. אלא שאין שיטתן נכונה בעיני וכו'.

ובסוף הוא כותב, ולפיכך אין להכשיר לקרות באותן ספרי (תורות) [תורה], אלא אם כן יעידו אנשים שראוי לסמוך בהן, שנהגו לקרות בהן עפ"י גדולים. ואז נסמוך על מה שנראה לי מדברי הראשונים ז"ל, ועל המנהג. אבל זכורני שכשהייתי תינוק, שקנה א"א ז"ל ספר תורה שהיה כתוב על דרך זה, עודנו אתי, ולא הכשירו א"א ז"ל לקרות בו.

הרי שישנן דעות, שהדבר לא מעלה ולא מוריד, ומותר לדידהו לעשות את זה.

טפחא, הס"ת הוא פסול, ק"ו אם הוספת אות. אומר על כך הנוב"י, שזאת איננה ראייה בכלל. כי הסיבה שהס"ת פסול, כאשר הוספת נקודה או ניקוד, כגון קמץ, זהו מפני שהרי ישם אם למקרא ולמסורת, וכעת הוא החליט כי כך הניקוד צריך להיות. משא"כ בנ"ד, אם אתה מוסיף אות, אין לך שום משמעות.

והראיה שאפילו גורר הניקוד, עדיין נשאר הס"ת בפיסול, אף דלא בעינן בס"ת כסדרן. והיינו הואיל והסופר גילה דעתו שאינו חושש במסורת, וכמבואר ביו"ד סימן רע"ד בט"ז ס"ק ו', וכן כתב שם הרב"י בשם רבינו ירוחם ובשם רבינו האי ורשב"א.

הרי משם ראיה לסתור דעת רש"ל, דאי לאו האי טעמא דיש אם למסורת, לא היה הניקוד פוסל, אף שהוא יתיר, שהרי תורה שמסר לנו משה רבינו לא היתה נקודה. הא קמץ, שאין היתיר פוסל. ופיסוק הפסוקים, שפוסל אם עשאן ע"י שריטת דיו, וכמבואר ביו"ד שם, ג"כ אין הטעם משום יתיר, אלא נ"ל הטעם משום שאין אנו בקיאים בפסוקים, וכל פסוקא דלא פסקיה כו'.

ומ"ש מהרש"ל שפיסוק טעם פוסל בתורה, דבר זה לא מצאתי מפורש, רק פיסוק פסוקים, ובשגגה יצא הדבר ממהרש"ל. אבל מ"מ הדין דין אמת, ואם לא נתפרש בפוסקים, נראה לי כי פיסוק טעמים פוסל מהך טעמא גופיה שהניקוד, משום שגם לענין הטעם יש הפרש גדול בין כתיב לקרי עכ"ל. כך אומר הנודע ביהודה.

ובספר משנת הסופר על קסת הסופר [סימן ד' סעיף ז', אות כ'] כתב בזה"ל, אם כתב תיבה כפולה, פסול וצריכים למחקו. וכן אם כתב אות יתר בין השיטין, יש להחמיר לגררו. וכשהאות היתרה עומד בין התיבות, אף דגם בזה יש מי שהחמיר, אבל אחרונים כתבו להקל בזה.

והוא מציין [בשער הציון אות ל"ה], מי הם האחרונים שמקילים. בני"י – בני יונה – נוב"י סי' ע"ד, בית אפרים יו"ד סי' ס"ד, גידולי הקדש סי' רע"ד ס"ק י"ח, ועיין חזו"א סי' ח' ס"ק י"א.

אמנם כמדומני סוגיין דעלמא לפסול אף בכי האי גוונא.

שאלה מהקהל: מכאן לכאורה אמורים לכתוב כך לכתחילה בהאזינו.

תשובת מרן שליט"א: נכון. כי כאן זה לא אותיות שלימות. אם לגבי אותיות שלימות, הס"ת כשר, ק"ו לגבי חלקי אותיות, כאן כיון שמרגישים כי זה לא חלק מן הכתוב, הדבר יהיה כשר לכתחילה. עוד מעט נביא דוגמא, שהיא ממש דומה למ"ש בכתר בן אשר. אבל, אתה צודק.

שאלה מהקהל: בפרט לפי שיטת החולק, כי יש בזה צורך, שזה לא יהיה צורת פרשיות מן הצדדים של ואעידה בס וגו'.

תשובת מרן שליט"א: נכון. בכדי למלא עי"ז את השורות.

שאלה מהקהל: לכאורה עדיין יש פתחון פה לומר שזהו הכתר שראה הרמב"ם, רק סבר הרמב"ם שליופי צורת הדף עשה הסופר כך, לפי שאינו ספר תורה, ומשום הכי לא הגיה בן אשר כלום. ופשיטא ליה להרמב"ם מדנפשיה, דבספר תורה אין לעשות אלא שורות צרות, וכפי שראה בכל ספרי תורה. ולא הוצרך לכתר בן אשר אלא להכריע בעניינים שיש בהם מחלוקת בין הספרים, ולא בכגון נדון דידן שמוסכם כך בכל הספרים, ויש טעם מדוע בכתר אינו כך.

תשובת מרן שליט"א: אדרבה, יותר יפה שהשורות הללו באמצע. וגם זה מיוחד. אין כך בשום מקום בתורה, ואף לא בנו"ך.

*

בספר אגרות משה [חלק ה', יו"ד חלק ב', סימן ק"מ, דף רל"ד] חולק על הנוב"י, וכתב בזה"ל, איכא שיטת נודע ביהודה קמא יו"ד סימן ע"ד, שסובר דרק בכתב אות היתר סמוך לתיבה, שנראה כתיבה אחת, פוסל, שמקלקל את התיבה. אבל ביתר אות בתורה כשאינה סמוכה לתיבה, אין לפסול הס"ת. ומשמע שכן סובר גם במזוזה ותפילין, דהא הביא ראייה מהראב"ד שהכשיר תיבות כפולות בתפילין, כדהביא המג"א. וסובר הנו"ב, שלא פליגי על הראב"ד. דמה שפסלי כל הפוסקים יתר אות, הוא רק בסמוך לתיבה, שמקלקל התיבה.

אבל שיטתו תמוהה, דהא הוא נגד הרמב"ם [פרק ה' מהלכות מזוזה], שמפורש שעל שם דשי

שערי יצחק – השיעור השבועי

הטורי זהב והש"ך ביורה דעה [סימן רע"ד סעיף ז'], מדברים, לגבי סופרים העושים בס"ת סימן שרטוט של שני קווים. כאשר הם כתבו את שם ה' בסוף שורה, או בסוף הדף, הם עשו שני קווים אחרי זה. והפוסקים שהזכרנו – הט"ז והש"ך – כותבים, שאסור לעשות כך בס"ת, כי זה לא כנתינתו מסיני.

כמובן אינני מתכוון להביא ראיה מזה להלכה, אלא כוונתי להגיד כי הרבה סופרים עשו כך בס"ת. על כן, אי אפשר לומר בצורה ודאית, כי הסופרים שמעתיקים מהכתר בן אשר, לא יעשו את האותיות הללו. כי רואים, שהיה מקובל אצל סופרים לעשות דברים כאלה, עד שגדולי ישראל באו ואמרו להם שאסור לעשות זאת. ומדגם שאפילו הפסק שלהם, הוא איננו מוסכם. אבל עכ"פ רואים, שהדבר כן היה מקובל. סופרים עשו שני קווים בס"ת, בסוף השורה, בכדי להראות שזה לא יוצא מן השורה. עוד מעט נסביר זאת במדויק. א"כ מי שמעתיק מהכתר, בהחלט יכול לחשוב כי גם בס"ת צריך ומותר לעשות את זה. בודאי שישנו מקום לטעות, להעתיק מהכתר חלקים של אותיות. ואולי גם הסופר עצמו היה בטוח שמותר לעשות כך.

הט"ז שם כותב בזה"ל, ראיתי בהרבה ספרי תורה, שאם נזדמן שם בסוף השיטה – אם יצא להם לכתוב את שם ה' בסוף השיטה – עושים שם סמוך לשם שני שירטוטין בדיו דקות, כזה ||. כמו שני פסיקים.

ונראה כוונתם, לפי שמצינו בסימן רע"ו סעיף ח', שיהיו כל אותיות השם תוך הדף כו'. וע"כ מסמנין כן, כדי שלא יהיה נראה חוץ לדף.

למעשה הם לא עושים זאת חוץ לדף, אבל הם חשבו להראות, שהם לא יצאו מחוץ לשורה. כביכול זהו כבוד ה'. הם עשו שני קווים אחרי זה, כאילו הנה זה ישר. ככה הם עשו.

אומר על כך הט"ז, וטעות הוא בידם. ד'תוך הדף היינו, שלא יהיה חוץ לשיטה, יותר משאר שיטות. דאם היה חוץ לשיטה, מה מועיל זה הסימן? ויש בזה עבירה, שעושה שינוי ממה שהיה בתורת משה. על כן יש לגרוד אותן השירטוטין לגמרי כנ"ל. ועמ"ש בסי' רע"ו סעיף ח'.

[כוונתו לשם הקדוש שד"י. יב"ן] שכותבין, אין בזה הפסד, לפי שהוא מבחוי. הרי אם היה כותב בפנים, היתה נפסלת, אף שהיא תיבה מיוחדת. וכן ממה שהביא כתר"ה מה שבכתב שמות מלאכים, או שמות קדושים, או פסוק, שביטלו המצוה אף שהם הוספת דברים בפני עצמן, ולא מקלקלין שום תיבה, ואף לא את ענין הפרשיות, שהרי כותבין זה אח"כ תחת המזוזה, כדאיתא בהגמ"י. ומ"מ כתב – הרמב"ם – שביטלו המצוה, משום שנפסלה. ודין זה הוא דין מיוחד בפ"ע, לא מצד שעשו כאילו הוא קמיע, כמדויק לשון הרמב"ם וכדדייק כתר"ה.

וגם רא"י כתר"ה ממ"ש הרמב"ם, או שהוסיף מבפנים אפילו אות אחת אחר שכתב, שלא דקדק במלא וחסר, אלא דהוא שהוסיף במקום שאינו מקלקל שום תיבה נמי פסול, היא ראיה ברורה. וממילא פשוט שגם הראב"ד סובר כן, דהא לא השיג כלום על הרמב"ם. וא"כ מוכרחין לפרש, שמה שהביא המג"א שהכשיר הראב"ד בתפילין תיבות כפולות, הוא רק לאחר שגררן, כדפי בשערי אפרים בפתחי שערים, דלא כהנו"ב. אבל אף אם הראב"ד פליג, כדסובר הנו"ב, נמי לא היה לו להכשיר נגד הרמב"ם והטור והש"ע והרמ"א. לגבי טענתו, מכך שהראב"ד לא השיג עליו, זאת לא כ"כ ראיה, כי לא בכל דבר הראב"ד השיג. ישנם דברים, שהוא לא השיג. או בגלל שאז הוא עדיין לא חלק על כך, או שהוא לא חייב לכתוב את כל ההערות שהיו לו על הרמב"ם. הוא מביין שיש מקום לזה, ועבר הלאה. לא משנה. כבר דנו בזה בכמה ספרים. בכל אופן, ישנן הרבה שיטות כאלה.

שאלה מהקהל: יש גם רש"י שמכשיר את כתיבת המלאכים.

תשובת מרן שליט"א: במזוזה. כן, בסדר. אבל שם זהו ויכוח יסודי, בעיקרון, האם הדבר מותר, והוא מכשיר. והארכנו על זה לפני שנים רבות. שם זה למטה, לא בתוך כתב המזוזה עצמו. אבל בנדון דידן שיהיה בתוך הכתב, לא שמענו. ברם יכול להיות שגם רש"י יסכים.

*

נאמר דוגמא, כמו הנושא דלעיל. דומה יותר.

עכ"פ רואים, שהיו הרבה ספרי תורה כאלה. ובנוסף אני אומר, שגם לא ברור הפסק שלו. כי זה רק לשיטת אלה הסוברים, כי כל שינוי מתורת משה רבינו פסול.

בקונטרסים ספר תורה המנוקד, הבאנו בס"ד ראיות שהרמב"ם לא סובר את מין הפיסול הזה. לא חייב להיות כל דבר, 'כנתינתו מסיני'. רק איזה דבר שהוא מהותי. הנה גם לפי מ"ש הר"ן, דעות שעושים עיגול המציין בצד, וכי בסיני היה הדבר כך? הבאנו הרבה ראיות, שזה לא פסול. לכן אני אומר, כי מכיון שלא מופרכים הסופרים האלה, לכן בהחלט יכול להיות שהסופרים יעתיקו כך מן הכתר.

מרן בשלחן ערוך [יו"ד סימן רע"ו סעיף ח'] כותב בזה"ל, צריך שיהיו כל אותיות השם בתוך הדף, ולא יצא מהם כלל חוץ לדף. זה לא כבוד השם, שחלק ממנו יצא בצד.

אומר הטורי זהב, פי' על הגליון, חוץ לשיטה. ובבית יוסף מביא בשם הגהות מיימון החדשות כתוב פירוש, לא יכתב השם בסוף הדף, שלא יהיה כתוב אחר כך עכ"ל. וזה חומרא בעלמא. היתה דעה, ששם השם לא יהיה בסוף, כי לא מכובד ששם ה' יהיה בשורה האחרונה. אבל הט"ז אומר, שאין הלכה כזאת, והדבר רק חומרא בעלמא.

ולחכי לא מביא כאן בש"ע, אלא שלא יצא חוץ לדף.

והרבה סופרים עושים עצמם שרטוטים בדיו על הגליון אצל השם, והוא טעות גדול, ויש בו איסור, וכמ"ש סימן רע"ד סעיף ז'.

גם הש"ך שם מאריך על כך, וכותב בזה"ל, מכאן נראה לי, שאותן סופרים המדקדקים שלא לכתוב שם בסוף השיטה, ומתוך כך לפעמים מקצרים או מאריכים אותיות שלא כהוגן, גם אם נזדמן להם שם בסוף הדף הם עושים רשומים או נקודות ארוכות בסוף הדף, כדי שלא יהא השם בסוף הדף. ושיבוש הוא בידם. דהא הכא שרינן לכתוב שם בסוף הדף, רק שלא יצא מאותיות השם כלום חוץ לשיטה. וכן משמע בהגמ"י, ומביאה בית יוסף וד"מ, שכתבו לא יכתוב השם בסוף הדף, אלמא דבסוף השיטה שרי. וא"כ מאריכים

ומקצרים האותיות, שלא כדת. גם הרישומין שעושים בסוף הדף, הוא אסור, שהרי אסור להוסיף בתורה אפילו נקודה אחת. על כן יש לבטל מנהגם בזה.

שאלה מהקהל: הר"י עדס רוצה להגיד, שהרמב"ם לא היה ברור לו מהי ההלכה, ולכן הוא התחמק? הרי לא לכתוב דברים פשוטים, מילא. אולם דברים שאינם ברורים, את זאת הוא הכי צריך לכתוב, בכדי שידעו. בעיקר שהמדובר לגבי ס"ת. תשובת מרן שליט"א: מצאנו דברים כאלה. תעיין בבארות יצחק, בהלכות ספר תורה, סימן קס"ה אות ו'. ישנם שם ציונים להרבה מקומות, שמרן הב"י וזולתו התעלמו מהם, מכיון שהם היו מסופקים. הם השאירו לרב שיכריע.

אבל אולי בנ"ד אתה צודק, שזה דוקא לגבי שאלות במקרים מסויימים, היכי תמצי וכו'. אולם בנ"ד הרי צריכים להכריע, לדעת מה לעשות בס"ת. איך אתה משאיר את הקורא, בלי לדעת? אכן, גם דבר זה תמוה. במקרה דנן זה בודאי תמוה, כי זהו דבר שחובה להכריע, והדבר מצוי. אבל לפי דברינו זה פשוט, הרמב"ם לא היה צריך להכריע, כי היה כבר ידוע ומפורסם שעושים את השורות הללו צרות. האמת יורה דרכו.

אני רואה שצריכים כבר לסיים. חשבתי שאספיק להתייחס לשאלותיו בעניין הכתר, עד הסוף, עד תמם, אבל הספקתי לענות רק על הדבר הראשון [הערה ט' במכתבון]. בעז"ה ובל"נ אשתדל להמשיך בכך, בשיעור הבא. לכל זמן, ועת לכל חפץ תחת השמים.

הודעה בדבר מעמד הכתרת רבני בית הוראה פעולת

צדיק' חדשים במוצש"ק הבא.

בעזרת השי"ת, גדול יהיה המעמד לכבודה של תורה. והללריה זמרי למלכך בת ציון, הנותן עליך בסיני הודו וכו'. מזמינים את כלל שוחרי התורה וההלכה למעמד כבוד התורה, הכתרת מורי הוראה שליט"א לכהן פאר בבית ההוראה פעולת צדיק. המעמד יתקיים אחרי השיעור השבועי הבא, מוצש"ק בשלח.

בעז"ה יש כמה מורי הוראה חדשים, שברוך ה' ידידנו הרה"ג אביחי שרעבי הי"ו ועוד, פעלו לקרב אותם, לבקש מהם שיענו תשובות בהלכה למעשה

שובו בנים שובבי"ם

לציבור, בדרך גאון ועוזנו ותפארתנו מהרי"ץ זי"ע"א, ומסורת אבותינו ורבותינו הקדושים נע"ג. אשריהם ואשרי חלקם. זהו זיכוי הרבים גדול מאד. יהי רצון, ישועת ה' כהרף עין. השם ברוך הוא יהיה בעזרנו, וימלא כל משאלות ליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

בשורה טובה ל"מנויים לחיים", המקבלים את חוברות "שערי יצחק" בדואר.

בעיקבות פניות רבות חוזרות ונשנות מידידינו ה"מנויים לחיים", אשר מקבלים לביתם את החוברות "שערי יצחק" דרך הדואר, בבקשה לכלול את כל השיעורים הנשלחים באותו המשלוח ולרכוש בקובץ אחד עבה, ע"מ להקל להם על קריאתם ושמירתם, החלטנו בס"ד להיענות לבקשתם זו, למרות העלות הכספית הנוספת בגלל כך, והחל משיעור מוצש"ק שמות התשפ"ה, תישלח אליכם חוברת אחת עבה שתכיל מספר חוברות ביחד.

כמו כן בעיקבות הסכמת מרן שליט"א לעבור שוב בל"נ על החוברות הבודדות היוצאות לאור מדי שבוע, לתקן או להוסיף הערות ומקורות וכו', הוחלט כי אנו נעמול עוד, ונוסיף את הכל בחוברת העבה לפני שליחתה למנויים, כך שהיא תהיה המהדורה המתוקנת והמושלמת. אנו קוראים לכל המעיינים בחוברות הבודדות מדי שבוע, לנצל הזדמנות זו ולשלוח שאלות והערות או תיקונים וכו', בכדי שנעבירם למרן שליט"א, שיבחן אם ניתן להכניסם לשיעורים אשר יופיעו בחוברת העבה. ברוכים תהיו!

הנהלת מוסדות יד מהרי"ץ ב"ב, טל' 050-4140741

בשורה משמחת!

הננו לבשר לציבור שוחרי התורה וההלכה כי ביום שני י"ב שבט יתקיים **שיעור חיזוק לימי השובבי"ם** בהלכה ובאגדה מפי מרן עמוד ההוראה הנאון רבי **יצחק רצאבי שליט"א** בישיבת 'נחלת אבות' (מתמכן יבוא לשעבר) רחוב תרמ"ב 6, ירושלים בשעה 20:45

שמעו ותחי נפשכם

איגוד היחידות בני התורה
בניית בית רבנים פתוח

בית דין צדק ו בית הוראה
פעולת צדיק

ל"ש מהרי"ץ זצוק"ל גאון רבני תומן ותמארתם • בבשיאות טון הנאון הרב יצחק רצאבי שליט"א
כ"ד תרס"ח • 139761 • 050 • לטלפון ביוליה 401 500 1599

גדול יהיה המעמד לכבודה של תורה
הננו להזמין את כלל שוחרי התורה וההלכה למעמד כבוד התורה הכתרת מורדי הוראה שליט"א לכהן פאר בבית ההוראה **"פעולת צדיק"** שבנשיאות מרן הגאון **רבי יצחק רצאבי שליט"א** המעמד יתקיים בעז"ה לאחר השיעור השבועי ממרן שליט"א מוצש"ק בשלח ה'תשפ"ה בשל"ו תחילת השיעור בשעה 20:15

הנהלת מוסדות יד מהרי"ץ ב"ב, טל' 050-4140741